

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК ДЛЯ УРОКІВ ГЕОГРАФІЇ: «ЗЕМЛЯ ЯК ПЛАНЕТА. ТОПОГРАФІЯ»

У статті розглянуто проблематику формування й систематизації географічної термінології у шкільній освіті. На основі аналізу тем «Земля як планета» та «Топографія» обґрунтовано необхідність створення навчального термінологічного словника, який сприятиме розвитку предметної грамотності, просторового мислення та наукової мови учнів. Розкрито методичні засади добору термінів, подано приклади адаптації визначень до вікових особливостей школярів.

Ключові слова: термін, терміносистема, географічна термінологія, топографія, словник.

The article analyzes the formation and systematization of geographical terminology in school education. Based on the topics “Earth as a Planet” and “Topography,” the necessity of creating an educational glossary is substantiated. The methodological principles of term selection and adaptation to students’ cognitive abilities are revealed. Examples of educational definitions and their didactic functions are provided.

Key words: term, terminology system, geographical terminology, topography, glossary.

У сучасному освітньому просторі однією з найважливіших умов якісного навчання є розвиток у школярів предметної грамотності, що включає володіння науковою термінологією. У курсі географії саме терміни виступають базовими одиницями мислення, які допомагають систематизувати знання про природні явища, просторові об’єкти та взаємозв’язки між ними [1, с. 15]. Без розуміння термінів неможливе засвоєння сутності географічних процесів, адже кожен термін виступає не лише словом, а носієм поняття, що відображає об’єктивну дійсність.

Проблема полягає в тому, що частина термінів, які використовуються в шкільних підручниках, запозичена з наукової літератури без спрощення або адаптації. Це ускладнює їхнє сприйняття дітьми молодшого й середнього шкільного віку. Крім того, відсутність уніфікованого словника шкільної географії призводить до розбіжностей у тлумаченнях і термінологічних помилок. Тому створення навчального термінологічного словника є не лише лінгвістичним, а й дидактичним завданням, що має безпосереднє практичне значення для освіти [2, с. 22].

Питання сутності терміна, терміносистеми та способів їх формування має глибоке історичне коріння. Уже в античні часи Арістотель у трактаті «Категорії» розглядав терміни як знаки, що відображають структуру мислення й реальності [3, с. 18]. У XVII ст. Ф. Бекон підкреслював важливість очищення мови науки від «ідолів розуму» — неточних слів, що

викривлюють пізнання [4, с. 33]. Г. Лейбніц пішов далі, запропонувавши концепцію універсальної символічної мови — *characteristica universalis*, у якій кожен термін мав би єдине, точно визначене значення [5, с. 41].

У ХХ ст. Е. Вюстер розробив класичну теорію термінології, у межах якої термін розглядається як складник системи понять певної галузі знань. Учений наголошував, що терміни повинні бути логічно впорядкованими, однозначними та вживаними в контексті [6, с. 57]. Його ідеї стали основою для сучасних стандартів ISO щодо нормування термінів. У свою чергу, М. Т. Кабре [7, с. 102] розширила ці положення, підкреслюючи комунікативну функцію терміна та його зв'язок із когнітивними процесами. Р. Теммерман [8, с. 64] увела поняття соціокогнітивної термінології, де значення терміна визначається не лише науковим змістом, а й соціальним контекстом використання.

В українській лінгвістиці Н. Кочан [9, с. 88] вивчала історію становлення терміносистем української мови та вказувала на потребу в їхній гармонізації з європейськими стандартами. О. Чернов [9, с. 93] довів, що шкільна термінологія має особливий статус, оскільки поєднує науковість із педагогічною адаптованістю. Проте, попри наявність численних теоретичних досліджень, проблема створення навчального географічного словника залишається недостатньо розробленою, особливо у контексті молодшої шкільної освіти.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і практична розробка засад створення навчального термінологічного словника для тем «Земля як планета» та «Топографія». Основні завдання полягають у визначенні принципів добору та систематизації термінів, розробленні підходів до їх педагогічної адаптації та аналізі прикладів навчального використання в шкільній практиці.

Термін — це мовний знак, який точно виражає поняття в межах певної галузі знань і не допускає двозначності [5, с. 45]. Географічні терміни, як і будь-які наукові, утворюють систему, що розвивається разом із наукою. У географії терміни охоплюють як природні об'єкти (гори, річки, океани), так і процеси (ерозія, вивітрювання, рух літосферних плит), тому система географічних понять має складну ієрархію.

За структурою виділяють прості, похідні, складні терміни та терміни-словосполучення. Наприклад, екватор, меридіан, рельєф, ізогіпса, топографічна карта, план місцевості [2, с. 77]. Їх правильне вживання є показником наукової грамотності учнів. У навчальних матеріалах важливо забезпечити єдність форми та змісту визначення. Якщо термін визначено надто науково, він втрачає дидактичну цінність. Наприклад, поняття екватор у науковій геодезії трактується як площина обертання планети, а у школі — як уявна лінія, що ділить Землю на дві півкулі [4, с. 109].

Створення навчального термінологічного словника має ґрунтуватися на кількох принципах:

- Науковість і системність — відповідність визначень сучасному рівню географічної науки [6, с. 129];

- Доступність — врахування вікових особливостей сприйняття школярів;
- Однозначність — відсутність синонімії в межах однієї теми;
- Ілюстративність — використання схем, карт і прикладів.

У шкільному курсі термінологічний словник виконує кілька функцій:

- інформаційну (забезпечує розуміння понять);
- пізнавальну (сприяє формуванню логічного мислення);
- комунікативну (розвиває наукове мовлення);
- контрольну-оцінну (допомагає перевіряти знання учнів).

Фрагмент словника теми «Топографія» може містити, зокрема, такі одиниці:

- азимут — кут між напрямом на північ і на об'єкт;
- масштаб — відношення відстані на карті до відповідної відстані на місцевості;
- план місцевості — зменшене зображення частини земної поверхні;
- рельєф — сукупність підвищень і знижень земної поверхні [10, с. 146].

Практичне застосування словника можливе під час вивчення теми «Земля як планета», виконання картографічних вправ, розв'язання географічних задач, роботи з топографічними картами. Учитель може використовувати словник для фронтальної роботи, самостійних і контрольних завдань. Це розвиває не лише знання, а й мовлення учнів, формує в них науковий світогляд [1, с. 198].

Таким чином, географічна термінологія становить систему понять, без якої неможливе ефективне навчання. Формування навчального термінологічного словника з тем «Земля як планета» і «Топографія» є важливим напрямом удосконалення шкільної географічної освіти. Запропонований підхід забезпечує точність, послідовність і зрозумілість термінів, сприяє розвитку мовної культури та пізнавальної активності учнів.

У подальших дослідженнях доцільно зосередитись на створенні інтерактивних електронних словників, які поєднують текст, зображення, відеофрагменти та тести для перевірки засвоєння термінів. Такий формат зробить навчання географії сучасним, наочним і технологічним [9, с. 121].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербич С.О. Гідронімія басейну Середнього Дністра. Етимологічний словник / С.О. Вербич. – Луцьк, 2009. – 234 с.
2. Вовк В.М. Геологічний словник: для студентів вищих навчальних закладів / В.М.Вовк – Кіровоград: КОД, 2012. – 504 с.
3. Габорац Мирослав. Топонімія Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник-довідник / М.Габорац.– Івано-Франківськ, 2011. – 655 с.
4. Громко Т.В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т.В.Громко, В.В.Лучик, Т.І.Поляруш [відп. ред. В.В.Лучик]. – К.- Кіровоград: РВГІЦ КДПУ, 1999. – 224 с.

5. Ковтюх С.Л., Кирилюк О.Л., Андреева Т.В. Культура наукової мови: навчальний посібник / С.Л.Ковтюх, О.Л.Кирилюк, Т.В.Андреева. – Коростень: МПП «Тріада С», 2012. – 224 с.
6. Корнус О. Г. Систематизація і класифікація в географії : Методичні вказівки до вивчення теми курсу «Основи наукових досліджень» для студентів напряму підготовки 6.040104 Географія / Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 28 с.
7. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навчальний посібник. 2001. 290 с
8. Кочан Н.В. Українська термінологія: історія і сучасність. — Львів, 2018. — 256 с.
9. Чернов О.І. Лінгвістичні основи термінології географії. — Київ, 2020. — 192 с.
10. Максаковский В.П. Географічна культура. — Москва, 2004. — 304 с

Науковий керівник доцент Котовській Ігор Миколайлович